

UDK 811.163.42'367.52:37
811.163.42'367.63:37
Stručni rad
Rukopis primljen 28. III. 2013.
Prihvaćen za tisak 24. X. 2013.

Ana Kedveš
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Europski studiji
Trg Svetog Trojstva 3, HR-31000 Osijek
anakedves@gmail.com

Ana Werkmann
University of Ottawa
Faculty of Arts, Department of Linguistics
Arts Hall, Room 415, 70 Laurier Ave. East
CA-K1N 6N5 Ottawa
awerk023@uottawa.ca

ZANAGLASNICE U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA – IZMEĐU PREDODŽBE I PRAKSE

Ovaj se rad bavi položajem zanaglasnica u kontekstu njegove obrade u nastavi hrvatskoga jezika u srednjim školama. S obzirom na to da pisani korpus pokazuje velika odstupanja od klasičnoga tumačenja Wackernagelova pravila (Peti-Stantić 2007), htjele smo ovu pojavu istražiti u kontekstu odnosa nastavnika hrvatskoga jezika prema poučavanju pravila o položaju zanaglasnica. Dosadašnji radovi u ovome području pokazuju različite težnje. Dok većina suvremenih gramatika (Babić i dr. 2007, Barić i dr. 2005, Težak i Babić 1994) staje u prilog prozodijskome tumačenju Wackernagelova pravila, prema kojemu se zanaglasnica uvrštava iza prve naglašene riječi u rečenici, neki suvremeni jezikoslovci (Peti-Stantić 2002, 2002a, 2006, 2007) zagovaraju sintaktičko tumačenje ovoga pravila u hrvatskome jeziku, prema kojemu se zanaglasnice smještaju iza prve naglašene sintaktičke jedinice. Ovi drugi svoje tvrdnje podupiru neskladom između propisanih pravila i stvarne uporabe, tj. korpusa, a naše se istraživanje bavi sličnim problemom – odnosom između načelnih i praktičnih elemenata poučavanja ovoga pravila. Ispitivanje predodžbe nastavnika o pravilu o položaju zanaglasnica u hrvatskome jeziku te prakse poučavanja toga pravila otkrilo je da nastavnici daju prednost prozodijskom tumačenju Wackernagelova pravila, no nisu skloni ispravljanju učenika koji ga drugačije primjenjuju.

1. Uvod

Ovaj se rad bavi položajem zanaglasnica u kontekstu njegove obrade u nastavi hrvatskoga jezika u srednjim školama. S obzirom na to da pisani korpus (Peti-Stantić 2002a) pokazuje velika odstupanja od klasičnoga tumačenja Wackernagelova pravila, ovu pojavu istražujemo u kontekstu odnosa nastavnika hrvatskoga jezika prema poučavanju pravila o položaju zanaglasnica.

Dok većina suvremenih gramatika (Katičić 2002, Barić i dr. 2005, Težak i Babić 1992) staje u prilog poštivanju Wackernagelova pravila, prema kojemu se zanaglasnica uvrštava iza prve naglašene riječi u rečenici, neki suvremeni jezikoslovci (Peti-Stantić 2002, 2002a, 2006, 2007) zagovaraju drugačije tumačenje tog pravila u hrvatskom jeziku, prema kojem se zanaglasnice smještaju iza prve naglašene sintaktičke jedinice ili bilo gdje u rečenici, a svoje tvrdnje podupiru neskladom između propisanih normi i korpusa.

Naše se istraživanje bavi sličnim problemom koji uključuje odnos između načelnih i praktičnih elemenata poučavanja toga pravila, no osnovni nam je cilj ispitati predodžbe nastavnika o pravilu o položaju zanaglasnica u hrvatskome jeziku te praksu njegova poučavanja. Za potrebe je istraživanja izrađen poseban anketni upitnik o nastavnoj praksi hrvatskoga jezika, a ispitivanje se proveo na uzorku koji čine nastavnici srednjih škola.

2. Wackernagelovo pravilo i hrvatski jezik

Sve se hrvatske suvremene gramatike slažu oko jednog kada se govori o redu riječi. U hrvatskom je jeziku poredak sintaktičkih sastavnica većinom slobodan te sastavnice mogu mijenjati mjesto u rečenici, a da se ne promijeni značenje rečenoga. Red riječi može biti neutralan i obilježen (Katičić 2002, Barić i dr. 2005). U neutralnom su redu riječi govorniku sve sintaktičke sastavnice jednako važne te nijedna nije posebno istaknuta, dok su u obilježenom redu riječi neke sastavnice važnije te zbog toga istaknutije (Barić i dr. 2005). Temeljno je pravilo reda riječi u hrvatskom jeziku da tema dolazi prva, a rema druga (Katičić 2002, Barić i dr. 2005), a sva su druga pravila podvrgnuta tome. No iako je red riječi u hrvatskom jeziku većinom slobodan, Katičić (2002: 527) kaže da „su od takva slobodna redanja izuzete riječi bez vlastita naglaska (enklitike i proklitike)” te da je „njihov položaj u rečenici strogo mehanički određen”.

Tu se radi o pravilu Jacoba Wackernagela iz 1892. godine. On je otkrio pojavu karakterističnu za indoeuropske jezike da se nenaglasnice pojavljuju na drugom mjestu u rečenici nakon prve naglašene sastavnice (Quiles i Lopez-Menchero 2011: 345). Hrvatski se jezik smatra jezikom u kojem se zanagla-

snice uvrštavaju na drugo mjesto, štoviše, smatra se jednim od jezika u kojem se zanaglasnice najdosljednije uvrštavaju na drugo mjesto u rečenici (Franks 2000, Peti-Stantić 2007).

Premda se u literaturi već više od stotinu godina piše o Wackernagelovu pravilu, Peti-Stantić (2005) tvrdi da se tek analizom svakog jezika pojedinačno jasno vidi kako se čvrsta pravila koja predlaže Wackernagel odnose samo na nepromjenjive nenaglasnice, a za uvrštavanje promjenjivih, uz sintaktička i prozodijska obilježja, treba uzeti u obzir i aktualno članjenje. U svim južnoslavenskim jezicima postoje dva bitna položaja koji određuju status promjenjivih nenaglasnica, a to su početni i drugi položaj. Nadalje, jezici koji dopuštaju početni položaj pravilo tumače sintaktički, a oni poput hrvatskog, koji ne dopuštaju početni položaj, pravilo tumače prozodijski. Prozodijski ili fonološki pristup podržavaju autori koji se slijepo pridržavaju Wackernagelova pravila te priznaju samo drugi položaj u rečenici kao mogućnost. Sintaktički pristup zagovaraju autori koji smatraju da se nenaglasnice trebaju uvrštavati iza prve sintaktičke sastavnice (Peti-Stantić 2007: 176). Peti-Stantić (2005) tvrdi da je u tom smislu hrvatski jezik iznimno tipološki zanimljiv jer se u njemu spomenuto pravilo tumači prozodijski te da je mogućnost pomicanja nenaglasnica gotovo neograničena. Također dodaje da ni čisti prozodijski ni čisti sintaktički pristup ne mogu u potpunosti objasniti namještanje nenaglasnica u hrvatskom jeziku.

Mogućnost pomicanja nenaglasnica uočava još Sławski (Migdalski 2006). On zamjećuje da, iako se u staroslavenskom jeziku nenaglasnica morala nalaziti na drugom mjestu, neke nenaglasnice pokazuju jake težnje da se pojavljuju odmah iza ili ispred glagola, čak i ako krše Wackernagelovo pravilo. Sławski tvrdi da su ovakve tendencije posebno karakteristične za slavenske jezike.

Unatoč uputama u suvremenim gramatikama, i hrvatski su jezikoslovci primijetili istu težnju. Jonke (1954) tvrdi da zanaglasnica teži k drugom mjestu u rečenici, no ne izostavlja ni mogućnost smještanja zanaglasnice iza glagola. On kaže da „premda uistinu postoji u našem jeziku težnja za smještajem enklitike na drugo mjesto u rečenici, ipak ima opravdano i drugih mogućnosti”, drugim riječima, „ne treba šablonizirati, nego postavljati enklitike ovisno o naglasku i kontekstu” (Jonke 1963). Brabec (1965) je na sličnom tragu te smatra da unošenje zanaglasnice između sastavnica sintagme na drugo mjesto u rečenici možemo naći kod hrvatskih pisaca svakog vremena. Iako ističe da „slobodno namještanje klitike kviri stil našeg jezika”, misli da nije uvijek dobro držati se pravila o položaju zanaglasnice, posebno kod udžbenika matematike i srodnih predmeta koji su bliži logici nego emociji. Mulić (1965) staje u obranu provođenja Wackernagelova pravila, govoreći da zanaglasnica ne razdvaja smislaono dvočlane i višečlane sintagme, već ih samo još više povezuje.

Vrlo čvrst stav u suvremenim radovima zagovara Peti-Stantić. U svom se radu (2002a) pita na osnovi čega se kao propisi u normativnim gramatikama postavljaju zahtjevi za uvrštavanjem promjenjivih klitika na drugo mjesto ili zahtjevi za rastavljanjem složenih sintagmi klitikom te „koji je korpus uzet kao relevantan i je li provjerena čestota upotrebe ili se normativisti u tom pitanju oslanjaju samo na vlastiti jezični osjećaj”. Peti-Stantić zagovara pristup koji se oslanja na korpus (2002). Za nju je položaj zanaglasnice uvjetovan vrstom rečenice, mjestom svake pojedine sintaktičke sastavnice u sintaktičkom ustrojstvu te stilom pisca. Ona nijeće bilo kakvu mogućnost mehanički određive pozicije zanaglasnica u ustrojstvu hrvatskih rečenica te tvrdi da se prilikom opisivanja reda riječi (posebno kada je riječ o nenaglasnicama) gotovo nikada ne polazi od živog jezika, već od stanja od prije sto godina (Peti-Stantić 2007).

Suvremene su hrvatske gramatike poprilično ujednačene kad je riječ o pravilu o položaju zanaglasnice. U Katičićevoj *Sintaksi* (2002) nalazimo da je položaj zanaglasnica strogo mehanički određen (na drugom mjestu u rečenici) i uvijek neobilježen te da je nepoštivanje toga pravila znak „nehajna izražavanja”. Barić i dr. (2005) kažu da je za zanaglasnice karakteristično da stoje iza prve naglašene riječi te da teže početku rečenice i grupiranju. Težak i Babić (1992) također podupiru provođenje Wackernagelova pravila. Kažu da se zanaglasnice obično stavljaju iza prve naglašene riječi u rečenici te da je ta težnja toliko jaka da zanaglasnice mogu rastavljati atribute i apozicije od riječi s kojim su uže povezani, a dopuštaju i stavljanje zanaglasnice iza glagola. Na maleno odskakanje nailazimo kod Silića i Pranjkovića (2007). Oni razlikuju pisani i govoreni jezik koji podliježu različitim zakonitostima, točnije, ritmomelodijskim i logičkim. Tako će zanaglasnica u pisanom jeziku stajati na drugom mjestu u rečenici ili iza glagola, dok će u govorenom jeziku dolaziti iza sintagme i prije glagola. Takva se pravila odnose i na odvajanje sintagme sačinjene od imena i prezimena. Raguž (1997), za razliku od ostalih, dopušta i stavljanje zanaglasnice iza sintagme uz napomenu da neki gramatičari savjetuju strogo mehaničko postavljanje nenaglasnice s čime se on ne slaže tvrdeći da namještanje nenaglasnica ovisi o ritmu te da su svi načini jednako dobri.

Kada se radi o poučavanju hrvatskog kao stranog jezika, pravilo o drugom mjestu u rečenici učeniku nudi sigurnost i strukturu što pomaže učeniku u sastavljanju rečenica (Udier 2006). No što je s učenicima kojima je hrvatski materinski jezik? Istraživanja korpusa pokazala su da je zanaglasnica na drugom mjestu u rečenici vrlo rijetka, a učenici to i osjećaju u svakodnevnom govoru, bez obzira na ono što udžbenik i gramatika kažu. Zanaglasnice se u nastavi hrvatskog jezika u srednjoj školi spominju u sklopu nastave fonologije u prvom

razredu kada se govori o nenaglašanim riječima, u sklopu nastave morfologije u drugom razredu kada se govori o zamjenicama te u trećem razredu u sklopu nastave sintakse kada se govori o redu riječi u rečenici. Srednjoškolfci u svojim udžbenicima pronalaze pravila koja su većinom u skladu s Wackernagelovim pravilom (Dujmović-Markusi 2006, 2006a, 2006b), no ne i uvijek (Čubrić 2005), dok Rosandić u svojim udžbenicima za četverogodišnje strukovne škole (1998, 1998a, 1998b) pravilo uopće ne spominje. Uz neslaganje struke, korpusa i udžbenika, nastavniku se nameće izazov odabira puta kojim će krenuti u poučavanju pravila o položaju zanačlasnica.

3. Metodologija istraživanja

3.1. Cilj istraživanja

Pri pregledu dosadašnjih radova u ovome području utvrdile smo da su teorijske rasprave o pravilu o položaju zanačlasnica slabo povezane s metodičkim okvirima poučavanja hrvatskoga jezika. S obzirom na neujednačenost udžbenika o provođenju Wackernagelova pravila, nameće se pitanje slijede li nastavnici u srednjim školama pri poučavanju udžbenike jezika ili tumače Wackernagelovo pravilo prema onome što piše u gramatikama, i ako da, kako ga tumače. Ovim smo istraživanjem željele ispitati njihove predodžbe o pravilu o položaju zanačlasnica u hrvatskome jeziku općenito te njihovu praksu poučavanja toga pravila u nastavi.

3.2. Uzorak

Naše je istraživanje provedeno u listopadu 2012. godine. Uzorak je činilo trinaest nastavnika srednjih škola koji su izvodili gimnazijske i strukovne obrazovne programe. Budući da je obujam nastavnih sadržaja vezanih uz hrvatski jezik znatno veći nego u osnovnim školama, odlučile smo se za nastavnike srednjih škola, a različite smo obrazovne profile odabrale kako bismo dobile što reprezentativniji uvid u cjelokupnu obrazovnu praksu. Nadalje, naš je uzorak vrlo heterogen po pitanju radnoga iskustva u nastavi, trudile smo se obuhvatiti nastavnike u rasponu od početnika pa sve do onih koji su pred mirovinom. Potrebno je naglasiti da se radi o istraživanju koje je provedeno na malenom uzorku, što utječe na smanjenje prostora za poopćavanje naših zaključaka, no oni svakako ostaju u prvome redu indikativni za buduća opsežnija istraživanja.

3.3. Postupci i instrumenti prikupljanja podataka

Za potrebe istraživanja sastavile smo anketni upitnik (Prilog) koji se sastojao od jedanaest pitanja zatvorenoga tipa u kojemu su prevladavale Likertove skale procjene. Metodu anketiranja izabrale smo zbog njezine praktičnosti i ekonomičnosti.

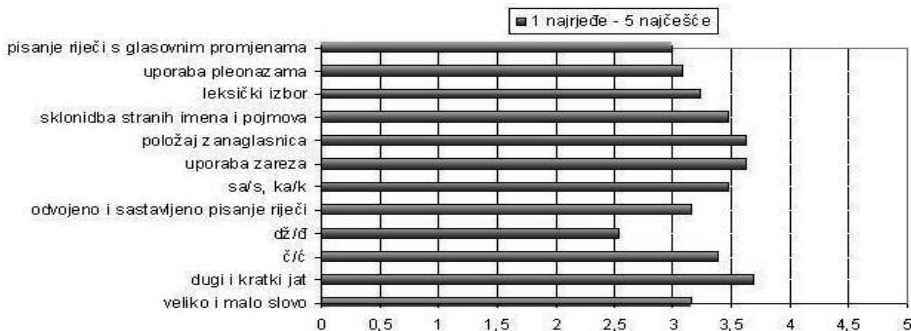
U prvome smo dijelu anketnoga upitnika istraživale općenite stavove ispitanika o pojedinim jezičnim razinama te važnosti koju im pridaju u nastavi jezika, pri čemu smo se usredotočile na uočavanje i ispravljanje pogrešaka učenika kao glavne indikativne čimbenike. Drugi je dio anketnog upitnika poslužio profiliranju ispitanika ovisno o godinama iskustva u nastavi, metodama koje primjenjuju u poučavanju pravila o položaju zanaglasnica te njihovu tumačenju u ova pravila u ocjenjivanju ispravnosti učeničkih rečenica.

4. Rezultati istraživanja

Prikupljene smo rezultate dobili od trinaest ispitanika, od kojih troje ima od jedne do pet godina iskustva, dvoje od šest do deset godina iskustva, po troje od jedanaest do dvadeset i od dvadeset i jedne do trideset godina iskustva te dvoje više od trideset jedne godine iskustva u nastavi hrvatskoga jezika.

U prvome smo ih pitanju zamolili da učestalost uočavanja različitih jezičnih pogrešaka u javnome diskursu iskažu ocjenama od 1 do 5. Kao što je vidljivo iz Prikaza 1., najčešće su uočavane pogreške vezane uz uporabu dugog i kratkog jata, uporabu zareza te one koje se odnose na položaj zanaglasnica. Najniže su ocjene ispitanici dali pogreškama u uporabi dž/đ i pogreškama u pisanju riječi s glasovnim promjenama.

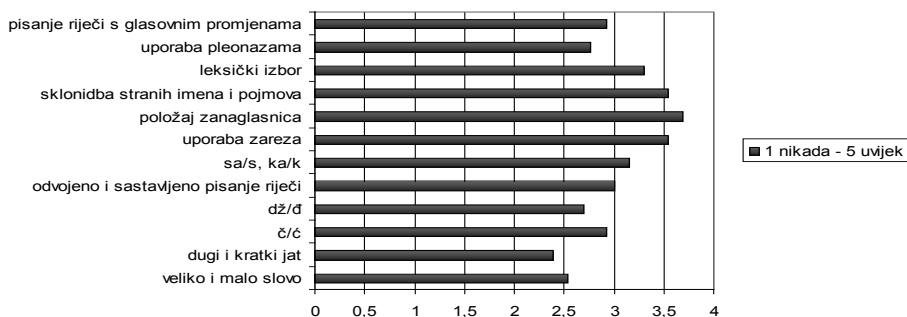
Prikaz 1. Uočavanje jezičnih pogrešaka u javnome diskursu

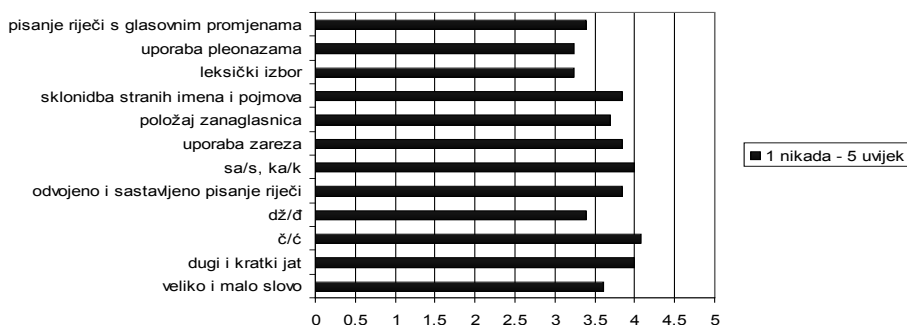
Na upit o tome koliko vremena u nastavi posvećuju poučavanju pojedinih jezičnih razina, ispitanici su srednjom ocjenom 3,85 najviše rangirali sintaksu i morfologiju, a najniže semantiku, kojoj su dali prosječnu ocjenu 3,23.

Nadalje, zanimalo nas je koliko nastavnici uočavaju pojedine vrste jezičnih pogrešaka u pismenome izražavanju svojih učenika (Prikaz 2.) i koliko dosljedno reagiraju na njih (Prikaz 3.), tj. jesu li najčešće uočene pogreške ujedno i najčešće ispravljane. Prema njihovim iskazima, nastavnici najrjeđe uočavaju pogreške vezane uz pisanje dugoga i kratkoga jata te maloga i velikoga početnog slova, dok su najčešće uočavane pogreške upravo one vezane uz položaj zana Glasnica, uporabu zareza i sklonidbu stranih imena i pojmova.

Prikaz 2. Učestalost jezičnih pogrešaka u pismenome izražavanju učenika

Prikaz 3. Učestalost ispravljanja jezičnih pogrešaka u pismenome izražavanju učenika

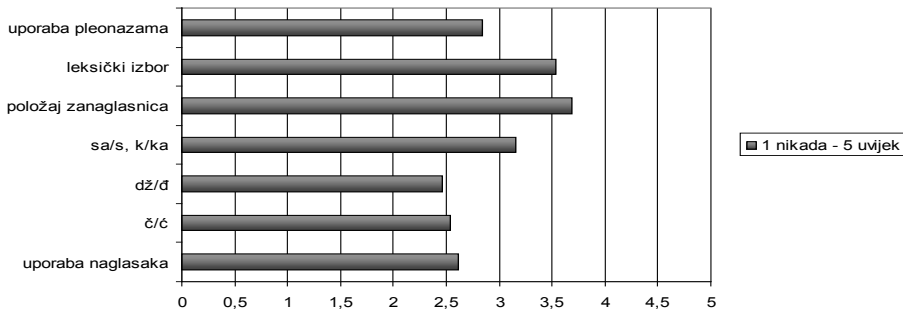

Kad je riječ o ispravljanju pismenih pogrešaka, ispitanici najrjeđe ispravljaju uporabu pleonazama i pogreške koje se odnose na leksički izbor (prosječna

ocjena 3,23), dok su najčešće ispravljane pogreške one vezane uz pisanje *č/ć*, *s/*
sa, *k/ka* te dugoga i kratkoga *jata*.

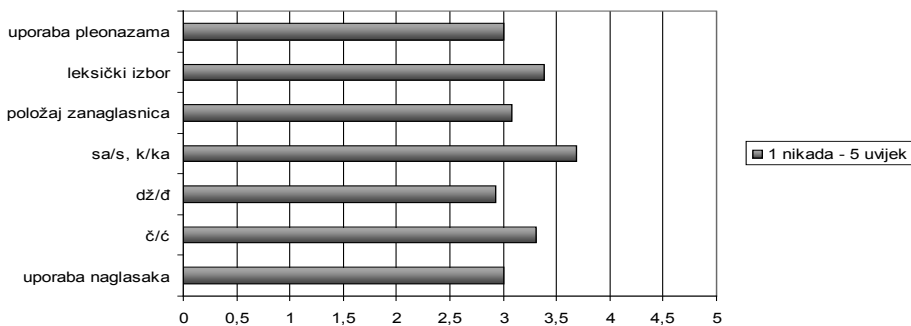
To smo pitanje postavile i u vezi s pogreškama u usmenome izražavanju
učenika (Prikazi 4. i 5.), gdje su nastavnici naveli da najrjeđe uočavaju pogreš-
ke vezane uz uporabu glasova *dž/đ* i *č/ć*, a najčešće pogreške u položaju zana-
glasnica i uporabi naglasaka.

Prikaz 4. Učestalost jezičnih pogrešaka u usmenome izražavanju učenika

U ispravljanju pogrešaka u usmenome izražavanju učenika kod naših ispita-
nika prednjače slučajevi u kojima učenici pogrešno koriste prijedloge *s/sa* i *k/*
ka te pogreške u leksičkome izboru. Pogreške koje najrjeđe ispravljaju odnose
se na uporabu glasova *dž/đ*.

Prikaz 5. Učestalost ispravljanja jezičnih pogrešaka u usmenome izražavanju
učenika

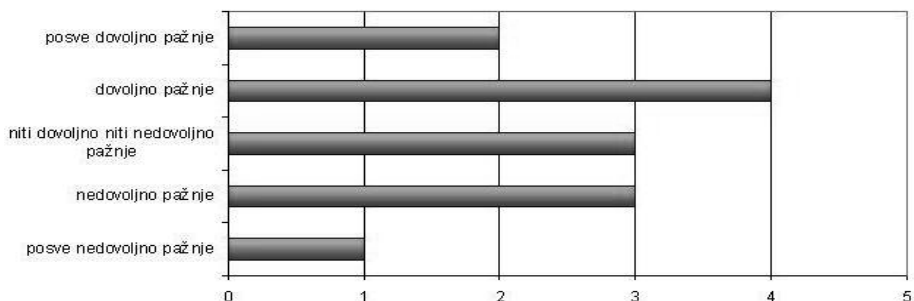

Važnost pravilne uporabe zanaglasnica pri ovladavanju jezičnom kulturom
nastavnici su na ljestvici od 1 do 5 prosječno ocijenili s 3,62. Na pitanje o tome

koliko je pažnje posvećeno redu riječi u rečenici i položaju znanaglasnica u udžbeniku jezika koji uporabljaju u nastavi (Prikaz 6.), najviše je ispitanika (4) odgovorilo s „dovoljno pažnje”, a samo je jedan odgovorio „posve nedovoljno”.

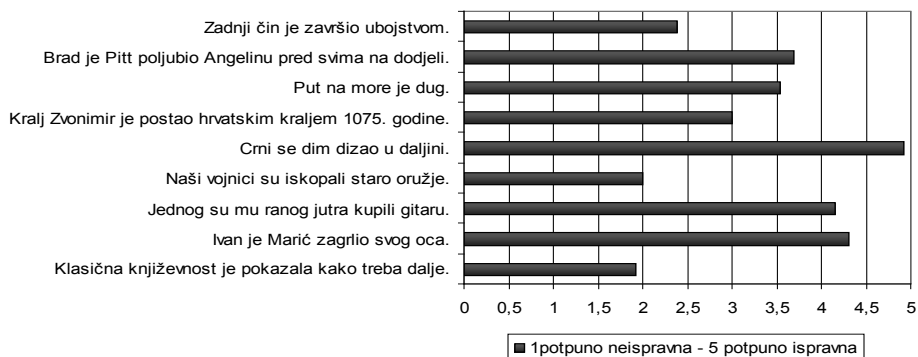
Željele smo saznati i koje nastavne metode ispitanici primjenjuju u poučavanju pravila o redu riječi u rečenici i položaju znanaglasnica. Doznale smo da su najčešće korištene metoda razgovora i metoda rada na tekstu (prosječna ocjena 4,23 na ljestvici od 1 do 5), a najrjeđe metoda usmenog izlaganja.

Prikaz 6. Pažnja posvećena redu riječi u rečenici i položaju znanaglasnica u udžbeniku za jezik koji se koristi u nastavi

U posljednjem smo dijelu ispitale nastavničku praksu ispitanika na konkretnim rečeničnim primjerima. Ispitanicima smo zadale devet rečenica u kojima se znanaglasnice nalaze na različitim položajima te ih uputile da na ljestvici od 1 do 5 ocijene ispravnost navedenih rečenica onako kako bi to učinili da na njih naiđu u učeničkim radovima. Njihovi su odgovori sadržani u Prikazu 7.

Prikaz 7. Stilističko-sintaktička ispravnost rečenica u učeničkim radovima

5. Interpretacija rezultata

U prvom smo dijelu anketnoga upitnika postavile nekoliko pitanja vezanih uz učestalost uočavanja jezičnih pogrešaka u različitim kontekstima, poput javnoga diskursa i nastavnih situacija, odnosno pismenoga i usmenoga izražavanja učenika. Kroz odgovore smo uočile da su ispitanici u određenoj mjeri dosljedni, posebice kada se usporede odgovori za javni diskurs i usmeno izražavanje učenika, gdje postoje istovjetnosti i u pogreškama koje su najviše kao i najniže na ljestvici. Kod učestalosti uočavanja pogrešaka u pismenome izražavanju učenika postoje određena odstupanja u odnosu na ostala dva konteksta, čak i suprotnosti (primjerice, pogreške vezane uz dugi i kratki *jat* u pismenome se izražavanju učenika najrjeđe uočavaju, a u jeziku javnoga diskursa najčešće).

Nadalje, zanimalo nas je kolika je podudarnost između predodžbi ispitanika o pogreškama i njihova odnosa prema njima u poučavanju. Ovdje se pokazalo znatno odstupanje od pogrešaka koje nastavnici najčešće uočavaju i onih koje najčešće ispravljaju, odnosno onih koje najrjeđe uočavaju i onih koje najrjeđe ispravljaju kod učenika. Kada su u pitanju pogreške vezane uz položaj zanaglasnica u usmenome izražavanju, ispitanici su se priklonili Silićevu (1995, 2002) tumačenju Wackernagelova pravila te u skladu s time ne ispravljaju pogreške učenika u razgovornome jeziku. Međutim, zamijetile smo relativnu dosljednost u ispravljanju različitih pojava jezičnog izražavanja (ispravljanje istih pogrešaka u pismenome i usmenome izražavanju učenika, primjerice pogrešne uporabe *s/sa* i *k/ka*).

Zanimljivo je da su važnost pravilnog korištenja zanaglasnica za ovladavanje jezičnom kulturom ispitanici prosječno ocijenili s 3,46, na ljestvici od 1 do 5, a istovremeno su naveli da upravo pogreške vezane uz položaj zanaglasnica najčešće uočavaju i u jeziku javnoga diskursa i u pismenome i usmenome izražavanju učenika. Zatim, zastupljenost sadržaja vezanih uz red riječi u rečenici i položaj zanaglasnica u udžbenicima koje koriste u nastavi jezika ispitanici su prosječno ocijenili s 3,23, a uvidom u najčešće korištene udžbenike vidjeli smo da se u nekima ovi nastavni sadržaji uopće ne spominju. Kada su posrijedi nastavne metode koje se primjenjuju pri poučavanju reda riječi u rečenici i pravila o položaju zanaglasnica, ispitanici su naveli da najčešće koriste metode razgovora i rada na tekstu i čitanja, što upućuje na to da jednaku pažnju posvećuju pravilnom položaju zanaglasnica u usmenome i pismenome izražavanju svojih učenika.

U posljednjem smo dijelu anketnoga upitnika željele provjeriti kakvu su tumačenju Wackernagelova pravila pri poučavanju reda riječi u rečenici ispitanici skloniji. Najniže su prosječne ocjene ovdje dobile rečenice u kojima se zanaglasnica nalazi iza prve naglašene sintaktičke jedinice: *Klasična književnost je pokazala kako treba dalje.* (1,92), *Naši vojnici su iskopali staro oružje.* (2,00) i *Zadnji čin*

je završio ubojstvom. (2,38). Najbolje su ocijenjene rečenice bile one u kojima se Wackernagelovo pravilo tumači prozodijski, odnosno one gdje zanačlasnica dolazi iza prve naglašene riječi u rečenici: *Crni se dim dizao u daljini.* (4,92), *Ivan je Marić zagrlio svog oca.* (4,31) i *Jednog su mu ranog jutra kupili gitaru.* (4,15). S druge strane, iako je ispravnost rečenice *Ivan je Marić zagrlio svog oca.* relativno visoko ocijenjena, istovjetna je rečenica *Brad je Pitt poljubio Angelinu pred svima na dodjeli.* dobila znatno nižu prosječnu ocjenu (3,69). Postoje barem dva tumačenja ovakvih rezultata. Kao prvo, moguće je da ispitanici sintagmatsku vezu između imena i prezimena ipak smatraju prejakom da bi je bez razmišljanja prekinuli umećanjem zanačlasnice, bez obzira na to kako inače tumače Wackernagelovo pravilo. Druga je mogućnost da je sintagma *Brad Pitt* čvršća od sintagme *Ivan Marić* jer je riječ o stranome imenu i prezimenu, koja se u izvornom jeziku ne razdvajaju zanačlasnicama. Ovu bi pojavnost svakako valjalo detaljnije istražiti.

6. Zaključak

Iako se suvremeni gramatičari slažu oko toga da je red riječi u hrvatskome jeziku uglavnom slobodan, razilaze se u pitanju položaja zanačlasnica u hrvatskome jeziku. Dio teoretičara smatra da bi se Wackernagelovo pravilo trebalo primjenjivati sintaktički, a dio zagovara prozodijsku primjenu. Kada je u pitanju metodika nastave hrvatskoga jezika, ne postoji dovoljna povezanost s teorijskim radovima, a udžbenici za hrvatski jezik vrlo su nedosljedniji u tome području. Cilj je teorijskog djela ovog rada bio prikazati šarolikost stavova i mišljenja koja se mogu naći u postojećoj stručnoj literaturi te udžbenicima.¹

Svojim smo istraživanjem željele ispitati kako nastavnici hrvatskoga jezika vide tu problematiku jer su upravo oni ti koji kroz nastavu jezik prenose novim generacijama govornika i utječu na njihova poimanja ispravnosti odnosno neispravnosti određenoga reda riječi u rečenici. Raščlambom rezultata uvidjele smo da nastavnici često uočavaju pogreške vezane uz red riječi i položaj zanačlasnica, što u javnome diskursu, što u usmenome i pismenome izražavanju učenika, ali i da su neskloni te pogreške ispravljati kod svojih učenika. Pokazalo se da smatraju da udžbenici u dovoljnoj mjeri obrađuju ovu tematiku te da pri poučavanju pravila o redu riječi u rečenici i položaju zanačlasnica najradije primjenjuju metodu razgovora i rada na tekstu.

Kada je riječ o tome što smatraju pravilnim redosljedom riječi u rečenici, Wackernagelovo su pravilo skloniji tumačiti prozodijski, no postoje odstupanja

¹ Kako je teorijski dio ovog rada isključivo pregledne naravi, cilj autorica nije bio opredijeliti se za jedno od dva stajališta, već omogućiti čitateljima jasan i sustavan pregled postojeće literature o ovoj problematici.

kod čvrstih sintagmi poput imena i prezimena, posebice kada se radi o stranim imenima. Interpretacija dobivenih rezultata upućuje na potrebu daljnjih sustavnijih i opsežnijih istraživanja u ovome području.

Prilog:

ANKETNI UPITNIK O NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Molimo Vas da ispunite sljedeći anketni upitnik i tako sudjelujete u ostvarivanju istraživanja u sklopu znanstvenoga skupa „4. hrvatski sintaktički dani“. Upitnik se sastoji od dva dijela, a pri njegovu ispunjavanju koristite upute koje slijede pitanja. Anketiranje je u potpunosti anonimno, a Vaši će odgovori biti rabljeni isključivo u svrhe istraživanja. Hvala Vam na pomoći!

1. Ocijenite koliko često uočavate sljedeće pogreške u jeziku javnog diskursa.

(1 – najrjeđe, 5 – najčešće)

Pogreške koje se tiču:					
velikog i malog slova	1	2	3	4	5
dugog i kratkog jata	1	2	3	4	5
č/ć	1	2	3	4	5
dž/đ	1	2	3	4	5
odvojenog i sastavljenog pisanja riječi	1	2	3	4	5
sa/s, k/ka	1	2	3	4	5
uporabe zareza	1	2	3	4	5
položaja zanaglasnice	1	2	3	4	5
sklonidbe stranih imena i pojmova	1	2	3	4	5
leksičkog izbora	1	2	3	4	5
uporabe pleonazama	1	2	3	4	5
pisanja riječi s glasovnim promjenama	1	2	3	4	5

2. Ocijenite koliko vremena u nastavi posvećujete određenim jezičnim razinama.

(1 – najmanje, 5 – najviše)

Jezična razina:					
fonetika i fonologija	1	2	3	4	5
morfologija	1	2	3	4	5
sintaksa	1	2	3	4	5
leksikologija	1	2	3	4	5
semantika	1	2	3	4	5

3. Ocijenite učestalost jezičnih pogrešaka Vaših učenika u pismenom izražavanju.

(1 – nikada, 5 – uvijek)

Pogreške koje se tiču:					
velikog i malog slova	1	2	3	4	5
dugog i kratkog jata	1	2	3	4	5
č/ć	1	2	3	4	5
dž/d	1	2	3	4	5
odvojenog i sastavljenog pisanja riječi	1	2	3	4	5
sa/s, k/ka	1	2	3	4	5
uporabe zareza	1	2	3	4	5
položaja znanaglasnice	1	2	3	4	5
sklonidbe stranih imena i pojmova	1	2	3	4	5
leksičkog izbora	1	2	3	4	5
uporabe pleonazama	1	2	3	4	5
pisanja riječi s glasovnim promjenama	1	2	3	4	5

4. Ocijenite učestalost jezičnih pogrešaka Vaših učenika u usmenom izražavanju.

(1 – nikada, 5 – uvijek)

Pogreške koje se tiču:					
uporabe naglasaka	1	2	3	4	5
č/ć	1	2	3	4	5
dž/d	1	2	3	4	5
sa/s, k/ka	1	2	3	4	5
položaja znanaglasnice	1	2	3	4	5
leksičkog izbora	1	2	3	4	5
uporabe pleonazama	1	2	3	4	5

5. Ocijenite koliko često ispravljate sljedeće pogreške u pismenom izražavanju učenika.

(1 – nikada, 5 – uvijek)

Pogreške koje se tiču:					
velikog i malog slova	1	2	3	4	5
dugog i kratkog jata	1	2	3	4	5
č/ć	1	2	3	4	5
dž/d	1	2	3	4	5
odvojenog i sastavljenog pisanja riječi	1	2	3	4	5
sa/s, k/ka	1	2	3	4	5
uporabe zareza	1	2	3	4	5
položaja znanaglasnice	1	2	3	4	5
sklonidbe stranih imena i pojmova	1	2	3	4	5

leksičkog izbora	1	2	3	4	5
uporabe pleonazama	1	2	3	4	5
pisanja riječi s glasovnim promjenama	1	2	3	4	5

6. Ocijenite koliko često ispravljate sljedeće pogreške u usmenom izražavanju učenika.

(1 – nikada, 5 – uvijek)

Pogreške koje se tiču:					
uporabe naglasaka	1	2	3	4	5
č/ć	1	2	3	4	5
dž/đ	1	2	3	4	5
sa/s, k/ka	1	2	3	4	5
položaja zanaglasnice	1	2	3	4	5
leksičkog izbora	1	2	3	4	5
uporabe pleonazama	1	2	3	4	5

1. Zaokruživanjem označite koliko godina radnoga iskustva imate u nastavi.

1 – 5	6 – 10	11 – 20	21 – 30	30+
-------	--------	---------	---------	-----

2. Ocijenite koliko je učeničko pravilno korištenje zanaglasnica bitno za ovladavanje jezičnom kulturom.

(1 – potpuno nebitno, 5 – iznimno bitno)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. Ocijenite koliko je pažnje posvećeno redu riječi i položaju zanaglasnica u udžbeniku za jezik koji koristite u nastavi.

(1 – posve nedovoljno, 5 – posve dovoljno)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Ocijenite koliko često koristite pojedine nastavne metode u poučavanju reda riječi u rečenici i položaja zanaglasnica.

(1 – najrjeđe, 5 – najčešće)

Metoda:					
usmenog izlaganja	1	2	3	4	5
razgovora	1	2	3	4	5
čitanja i rada na tekstu	1	2	3	4	5
metoda pisanja	1	2	3	4	5

5. Kako biste ocijenili ispravnost ovih rečenica na stilističko-sintaktičkoj razini da na njih nađete u učeničkom radu?

(1 – potpuno neispravna, 5 – potpuno ispravna)

Klasična književnost je pokazala kako treba dalje.	1	2	3	4	5
Ivan je Marić zagrlio svog oca.	1	2	3	4	5
Jednog su mu ranog jutra kupili gitaru.	1	2	3	4	5
Naši vojnici su iskopali staro oružje.	1	2	3	4	5
Crni se dim dizao u daljini.	1	2	3	4	5
Kralj Zvonimir je postao hrvatskim kraljem 1075. godine.	1	2	3	4	5
Put na more je dug.	1	2	3	4	5
Brad je Pitt poljubio Angelinu pred svima na dodjeli.	1	2	3	4	5
Zadnji čin je završio ubojstvom.	1	2	3	4	5

Literatura:

- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 2005. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BRABEC, IVAN 1965. Enklitika – šta je to. *Jezik*, XII (1964/65): 5, 143–151.
- ČUBRIĆ, MARINA 2005. *Učimo hrvatski jezik 1*. Zagreb: Školska knjiga.
- FRANKS, STEVEN; TRACY HOLLOWAY KING 2000. *Handbook of Slavic Clitics*. New York, Oxford: Oxford Studies in Comparative Syntax.
- DUJMOVIĆ-MARKUSI, DRAGICA 2006. *Fon-Fon 1*. Zagreb: Profil.
- DUJMOVIĆ-MARKUSI, DRAGICA 2006a. *Fon-Fon 2*. Zagreb: Profil.
- DUJMOVIĆ-MARKUSI, DRAGICA 2006b. *Fon-Fon 3*. Zagreb: Profil.
- GABELIĆ, S. 2005. *Učimo hrvatski jezik 2*. Zagreb: Školska knjiga.
- JONKE, LJUDEVIT 1954. O pomicanju enklitike prema početku rečenice. *Jezik*, II (1953/54): 5, 149–150.
- JONKE, LJUDEVIT 1962. O redu riječi sa sintaktičkog i stilističkog gledišta. *Jezik*, X (1962/63): 3, 65–76.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV 2002. *Sintaksa hrvatskog književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, HAZU.
- MIGDALSKI, KRZYSZTOF 2006. *The syntax of compound tenses in Slavic*. Utrecht: LOT publications.
- MULIĆ, MALIK 1965. Da zaista ne bude zbrke oko enklitike. *Jezik*, XII (1964/65): 5, 23–24.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2002. *Poredbena sintaksa ličnih zamjenica u južnoslavenskim jezicima*. Doktorska disertacija. Zagreb.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2002a. Stilistika klitika u tumačenjima hrvatskih gramatičara. *Važno je imati stila*. Zagreb: Disput, 165–180.

- PETI-STANTIĆ, ANITA 2005. Neobvezatnost reda riječi. *Od fonetike do etike: zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića*, Pranjkočić, I. (ur.), Zagreb: Disput, 207–216.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2006. O kakvu je redu riječ? *Filologija*, 46–47, 227–238.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2007. Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost? *Sintaktičke kategorije*, Kuna, B. (ur.), Osijek: Filozofski fakultet – Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 173–187.
- QUILES, CARLOS; FERNANDO LOPEZ-MENCHERO 2011. *A Grammar of Modern Indo-European*. Badajoz: Indo-European Language Association.
- ROSANDIĆ, DRAGUTIN 1998. *Hrvatski jezik i književnost, udžbenik za prvi razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
- ROSANDIĆ, DRAGUTIN 1998a. *Hrvatski jezik i književnost, udžbenik za drugi razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
- ROSANDIĆ, DRAGUTIN 1998b. *Hrvatski jezik i književnost, udžbenik za treći razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoke učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- TEŽAK, STJEPKO; STJEPAN BABIĆ 1992. *Gramatika hrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- UDIER, SANDA LUCIJA 2006. Položaj glagolskih enklitika u nastavi hrvatskog kao stranog jezika za početnike. *Lahor*, vol.1, broj 1, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 61–68.

Enclitics in Croatian Language Teaching – between Ideas and Practice

Abstract

This paper deals with the position of enclitics in the context of Croatian language teaching in secondary schools. Given that the written corpus shows considerable deviation from the standard interpretation of the Wackernagel's law (Peti-Stantić 2007), our intention was to explore this phenomenon in the context of the Croatian language teachers' attitude towards the rules of enclitics' placement. The previous works in this field show different aspirations. While most contemporary grammarians (Babić et al. 2007, Barić et al. 2005, Težak, Babić 1994) favour the prosodic interpretation or Wackernagel's law, according to which enclitics must follow the first stressed word in the sentence, some contemporary linguists (Peti-Stantić) advocate syntactic interpretation of this rule in Croatian language, which entails the enclitics being placed after the first stressed syntactic unit. The latter base their claims on the discrepancy between the prescribed norms and actual language use. Our work addresses precisely that issue – the relationship between the nominal and practical elements in teaching the Wackernagel's law. The analysis of research results indicates that teachers are inclined towards prosodic interpretation of Wackernagel's law but are not likely to correct their students when they practise it differently.

Ključne riječi: položaj zanaglasnica, praksa poučavanja, stavovi nastavnika hrvatskog jezika
Key words: position of enclitics, teaching practice, Croatian language teachers' attitude

